

2648

Erp

142

4.092

2-75

1032
371

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՎԻԿՏՈՐ ՀԻԿՈՅԻ ՆԵՐԷ—ՏՈՒՆ

(Տպագրութիւն Տէտէկան, Չմիւռնիւս, յերկու հատորս. Ա. և Բ. հատորք,
1871. Գ. հատորք, 1872. տէր և հրատարակիչ Տիգրան Յարութիւն
Տէտէկան. նախնական գին 45 դաշէկան, այժմուս գին
35 դաշէկան):

Գ Ր Ե Յ

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԻԶԱՆԴԱՅԻ

Գին 100 փարա արծաթ

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک رخصتیلہ
۱۵ شوال ۱۳۰۱ و ۲۶ ترموز ۱۳۰۰ نومرو ۳۶۵

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ա. ՅԱԿՈԲ ՊՕՅԱԶԵԱՆ

1884

2003

Printed in Turkey

84.092
F-75
my

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՎԻԿՏՈՐ ՀԻԿՈՅԻ ՆՈՐՏԻՆ

(Տպագրութիւն Տէաէեան, Զմիւռնիա. յերիս Հատորս. Ա և Բ Հատորք,
1871. Գ Հատոր, 1872. տէր և հրատարակիչ Տիգրան Յարութիւն
Տէաէեան. նախնական դին 43 դաշեկան. այժմու դին
35 դաշեկան):

ԳՐԵՑ

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԻԶԱՆԴԱՅԻ

Գին 100 փարա արծաթ

معارف عمومیہ نظارت جلیله سنک رخصتیہ
۱۰ شوال ۱۳۰۱ و ۲۶ توز ۱۳۰۰ نومرو ۳۶۵

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ա. ՅԱԿՈԲ ՊՕՅԱՃԵԱՆ

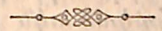
1884

Ամսագրացի
մեր հրատարակիչ
Մարտիկ
Ապրիլի 1-ի պար. 1884

2011

795-02

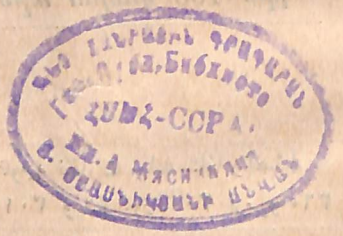
ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ

Պաղղիական արդի գրականութեան մէջ չկայ մատենա-
գիր այնչափ դժուարահասկանալի որչափ Վիկտոր Հիւկոյ,
չկայ մատենագրութիւն այնքան դժուարաթարգմանելի
որքան Ռալֆ-Սալ-Մաշնի էկէէյն (Notre-Dame de Paris) :
Կարծեմ Բաղրատունի Հ. Արսէն անգամ, որ այնպիսի
ճարտարութեամբ և յաջողութեամբ ի հայ փոխած է զՀո-
մեր, զՎերգիլ, զՍոփոկլէս, զԴիմաթենէս, զՄիլտոն, զՌա-
սին, զՊոսիէ, զՄասիլեոն, զՎոլդէր, զԱլփիերի և
զՓոսկորը, չէր համարձակեր զՆոթր-Դամ թարգմանել ձեռ-
նարկելու, (կենթադրուի յետ հրամանի հոգևոր իշխա-
նութեան) : Մեծանուն հայկաբանին յիշատակին նախա-
տինք չէ ըսել թէ դասական հեղինակաց գործերէն ան-
համեմատ դժուար է վիպական դպրոցին պարագլուխ Վիկ-
տոր Հիւկոյի հրաշակերան :

Այս վիպասանութիւնս արժանաւոր կերպով թարգմա-
նելու համար պէտք է խոր հմտութիւն վերցիլիսի լա-
տիներէնին, Միջին դարու աղաւաղ լատիներէնին, իտա-
լերէնի, սպաներէնի, հին գաղղիերէնի, գողերէնի (argot),
նախնի սովորութից, ընդհանուր պատմութեան, քիմիա-
գործութեան. — պէտք է մասնաւոր վարժութիւն և տե-
ղեկութիւն գաղղիերէն լեզուի մանրամանք նրբութեանց,
բառերու բաղմապատիկ նշանակութեանց, ընտանեկան
ասացուածոց թաքուն իմաստից, և մանաւանդ Վիկտոր
Հիւկոյի սեպհական ոճոյն. — պէտք է գաղղիացի հոյակապ
բանաստեղծին հետ վարադաթուերով բարձրաթուիչ ճախ-
րել երեակայութեան անսահման տարածութեան մէջ, ել-
նել և իջնել, խոյանալ, սլանալ, միշտ հզօր, միշտ կո-
րովի, միշտ վսեմ :

Տ. Մետրոպ Նուպարեան, Ֆրանսերէն-Հայ աշխարհիկ
Բառարանին յանդէպ հեղինակն, թարգմանած է զՆոթր-

1389
39 2

Տ՝ «Հանդարտ խիղճով»։ Դժուարութիւն բառն չի գտնուիր Տ. Նուպարեանի բառարանին մէջ. ամենայն ինչ դիւրին է իրեն համար։ Վերջէր ըսած է թէ «Ռասինի ողբերգութեանց ամէն երեւոյն ներքեւ գրելու է. Գեղեցիկ, Աւար, Ներշնչակ, Վեհ»։ Ընդհակառակն ես կ'ըսեմ թէ Տ. Նուպարեանի թարգմանութեան 640 երեսներէն ամէն մէկուն ստորեւ պէտք է գրել Տէր, Աւարեւոր, Աւերակ, Խորի, Օրորոյ, Գեղեցիկ, Սիւ, շատ անգամ երկուքը երեքը, երբեմն եօթնը միանգամայն։ Կենացս մէջ այսպիսի դործ մը երբեք կարգացած չէի. արմացայ, ընդարմացայ, աղչեցայ։ Ով որ տեսած չէ Նուպարեան Նոբր-Տ՝ ոչ ինչ տեսած է։ Չեմ ցաւիր ոչ իմ 33 դահեկանիս կորստեան և ոչ ժամանակիս վատնութեան. (ամիս ու կէս տեւեց իմ ընթերցումս հանդերձ բազմատուրթեամբ բնագրին)։ մեծ օգուտ քաղեցի սոյն աշխատութենէս, վասն զի մի անգամ ևս համոզուեցայ թէ ո՛րչափ դժուարին է թարգմանութեան արուեստն։ Յուսամ ներկայ ֆրանգաւորութիւնս օգտակար ըլլայ նաեւ Հասարակութեան, որ յաճախ կը կարծէ թէ գիտութիւնն և հմտութիւնն անոնց քով է որ մեծ մեծ կը ջարդեն և արհամարհանօք կը խօսին ուրիշ վաստակաւորաց վրայ։ Նոբր-Տ՝ի թարգմանիչն, (այս անունակաւորութիւնս պիտի անմահացնէ զՏ. Մեսրոպ Նուպարեան), ուղեց բարձրացնել իւր Բառարանը՝ իբրեւ պատուանդան դործածելով իմ Բառագիրքս. բայց չմտածեց թէ ես հաճ և հաւան էի այդ ստորին ծառայութեան։

Անբաւ բան կայ ըսելիք Նոբր-Տ՝ի թարգմանութեան վրայ։ Մանրամասնութեանց մաներու ոչ կամք ունիմ ոչ ժամանակ. իմ տեսութեանցս ուղղեմովքը միայն պիտի ներկայացնեմ՝ ձեռով ծանօթութեանց։ Ուշիմ ընթերցողն՝ քիչէն շատը կրնայ հասկընալ։

Երեք գլխաւոր կէտերու կը բաժնեմ իմ ֆրանգաւորութեանս նիւթը. Ա. Տ. Մեսրոպ Նուպարեանի ընդհանուր անհմտութիւնն. — Բ. Գաղղիներէն լեզուի անտեղեկութիւնն. — Գ. Հայերէն լեզուի անգիտութիւնն։

Ա. Ընդհանուր անհմտութիւն. — 1. Ա. հատորոյն 14 երեսը Վ. Հիւկոյ կը յիշէ Բէտիլը բանաստեղծին քառեակ տողերը։

Տ. Նուպարեանի դրած ծանօթութենէն այնպէս իմն կը կարծուի թէ այդ Թէոփիլ է մեր ժամանակակից Թէոփիլ Կոզիէ մատենագիրն, հեղինակ Օրէնք Խէ Մօիսէի (Made-moiselle de Maupin), մինչդեռ Հիւկոյի յիշած բանաստեղծն է Թէոփիլ ալ Վիօ (Théophile de Viau), որ շատ անգամ լոկ Թէոփիլ կը կոչուի, (plus connu sous le nom de Théophile, կը ծանուցանեն կենսագրական բառարանք)։ Թէոփիլ ալ Վիօ ծնած է 1590 ին և մեռած 1626 ին. իսկ Թէոփիլ Կոզիէ ծնած է 1811 ին և մեռած 1872 ին։ Կոզիէ անուան ներկայութիւնն եթէ ուրիշ կերպով մեկնէ ինձ Տ. Նուպարեան, մեծապէս կը հաճէ զիս։

2. «Երբ Շարլը Եօթներորդ Սիլլերիէ մինչև Մուիլօն՝ մեր վէզլի գետէն վար իջաւ, Լա Բիւսէլ դշխոյն իր նաւին մէջ ունենալով». Բ. երես 31։ Հիւկոյ կ'ըսէ «madame la Pucelle», և կ'ակնարկէ զՅովհաննա Արկեան կամ Դարկեան (Jeanne d'Arc կամ Darc), որ կը կոչուի նաեւ «Կոյսն Սրբէանի» (la Pucelle d'Orléans)։ Յովհաննա Դարկեան Խէն չէր, այլ Բիւսէլ Կոզիէ։ Madame la Pucelle թարգմանելի էր «տիկին Կոյսն», ինչպէս նախնիք ըսած են «տիկին Թեկլ, տիկին Հովսիսիմէ, տիկին օրիորդ Սաթիկի»։

3. «Կրնամ Հայր Բեր, Հաւարով Խոսողանի՛ք ամբողջ Խօսիլ». Բ. երես 96։ Բնագիրն. «Je pourrais dire le Pater, et l'Ave Maria». (Կրնամ ըսել Հայր Բեր, և Ուրն Բեր, Մաբիս)։ Հաւարով Խոսողանի՛ք (և ոչ Խոսողանի՛ք) Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սեպհական աղօթք մ'է, զոր յօրինած է սուրբն Ներսէս Շնորհալի յ'ԺԲ դարուն։ Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն աղօթագրոց մէջ չի գտնուիր Հաւարով Խոսողանի՛ք։

4. «Կիւրոս խաղին մէջ՝ Արիւսի և Կենդանի Բարոյակն առնունքով երեցող՝ հոչակաւոր ծերունի տիկին Բիլու տեսած է զայն». Գ. երես 104։ Բնագիրն. «où il a été vu par la vieille madame Pilou, célèbre dans le Cyrus sous le nom d'Aracidie et de la Morale vivante.» Հիւկոյի յիշած Կիւրոսն անշուշտ Մագդաղինէ Սգիւտէրի (Madeleine de Scudéri) օրիորդին Վալանտինէն է (և ոչ թէ Խալ)։

5. «Չեր բարձրապատուութիւնը, պատասխանեց աբբան, ի նանիր քաղաքավարութիւններ կ'ընէ այս փլաման

խողերուն . Մարգարիտ առաջին խողից . Margaritas ante porcos. — Աւերի լաւ է ըսեն , պատասխանեց կարախալը ժպիտով մը , խող առաջին մարգարիտ . Porcos ante Margaritam . Ա. երես 30 : Տ. Նուպարեան հաւասարապէս քաջ է ամենայն լեզուայ մէջ . Margaritas ante porcos կը թարգմանուի Զմարգարիտ առաջին խողից . իսկ Porcos ante Margaritam, Զխող առաջին Մարգարիտ , և ոչ թէ խող առաջին մարգարիտ . Հիւկոյի բառախաղն սպաննուած է ի Նուպարեան թարգմանութեան : Թէ ո՛վ էր Մարգարիտ՝ տես նոյն հատորոյն 9 երեսը . իսկ խողերն են վիանդարացի (flamand) դեսպանք :

6. «Այ, այ, Բյոտիուս ընդ Բյոտի : Eia! eia! Claudius cum claudio» . Ա. երես 175 : Այ, այ, տէր Նուպար , խընայէ՛ կիկերոնի լեզուին . Ինչ է այդ երկրորդ Բյոտի . Լատիններէն claudus «կաղ» կը նշանակէ , բարեկամ՝ , և cum claudio «ընդ կաղի» : Հեղինակն կ'ըսէ . «Եհա, եհա, կոզդիսս ընդ կաղի» . կոզդիսս է նոյն ինքն Ֆրոյլայ (և ոչ թէ Հռովմայեցի կայսրն կոզդիսս , ինչպէս կը կարծէ Տ. Նուպարեան) , իսկ կաղն է Բաղխմոզոյ : Տես յ'Պ հատոր , երես 20 , ուր Բաղխմոզոյ կը կոչուի «Սապատողն , միակահի , կաղ» , bossu, borgne, boiteux .

Գաղղիացի կոմսն Դուէսան (1703-1783) որ թարգմանած է Արիոստոյի Ռուլօ Բիւֆէն (Orlando furioso) բանաստեղծութիւնը , բնագրին capo basso (խունարեքձ կամ զնիստ հրուանդան) բառերը յատուկ անուն կարծելով՝ «Գաբոյ-Պաստոյի հրուանդան» գրած է իւր թարգմանութեան մէջ , և «Գաբոյ-Պաստոյի կոմս» անունը ժառանգած է :

7. «Երջանիկ ալեւոյթ . Fortunat senex» . Գ. երես 13 : Լատիններէն senex ծերունի , աւելի կը նշանակէ , և ոչ թէ աւերոնիս : Այս երկու բառերս վերդիլի Առաջին Հոփուերգութենէն առնուած են , սող 51 , զոր Գեր. Եղուարդ Հիւրմիւլդեան թարգմանած է . «Երբունիկ բարեբաստիկ» :

Աւելի և Աւելի միանգամայն կը յիշուին Առձեռն բառազրոյ երկրորդ տպագրութեան մէջ : Աւելի սխալ ընթերցուած կը թուի , վասն զի Հայկազեանի յիշած օրինակին մէջ սոյն բառս Աւելի ուղղեալ է յոսկերերանի մեկնութեանն եբրայեցւոյ թղթոյն , Հ. Բ. երես 493 : Աւելի

շոյն կը գրուի նաեւ ի վարս Հարանց , Հ. Ա. երես 58 : Եթէ ուղիղ է Աւելի , պիտի ըսուի նաեւ Աւելի փոխանակ Աւելի , Աւելի փոխանակ Աւելի , Սուլի փոխանակ Սուլի :

8. Ազուհացից չորրորդ կիւրակէն ըստ Լատինացւոյ կը կոչուի Laetare , որ նոյն աւուր ժամամտին (introit) առաջին բառն է , և կը նշանակէ Խնդ , ցնծ , հրամայական Laetari բային : Տ. Նուպարեան կը թարգմանէ «ցնծութեան կիւրակէ» , Ա. երես 145 , և չգիտեր որ ազուհացից չորրորդ կիւրակէն ըստ Լատինացւոյ է ըստ Հայոցս հինգերորդ կիւրակէն , զոր մենք կ'անուանենք «կիւրակէ Գատաւորին» : Ինչ կը հասկընայ Գաղղիացին եթէ հայերէն Նոր կիւրակէ ըսուածը թարգմանուի Le nouveau dimanche փոխանակ Le dimanche de la Quasimodo .

9. «Զամենայն յոյս ի բաց մերկացիր . Lasciate ogni speranza» . Բ. երես 177 : Իտալական մատենագրութեան և լեզուին հմուտ թարգմանիչ մը ըսելու էր . «Ընկեցէք զամենայն յոյս» : Այս երեք բառերն Տանդէի դժօխոյ արձանագրին մէկ մասն են . Lasciate ogni speranza voi che' entrate . Ընկեցէ՛ք զամենայն յոյս որ մըտնէ՛ք , ըստ թարգմանութեան Հ. Արսենի Բաղրատունւոյ : Տանդէ իւր Աստուծային խաղաղութեան (la Divina Commedia) մէջ եղակի բայ և դերանուն կը դործածէ երբ խօսքն մէկ անձի կ'ուղղէ , յոգնակի՝ երբ կ'ուղղէ բազմաց . հոս Lasciate յոգնակի է և «ի բաց մերկացիր» չթարգմանուիր :

10. «Homme, quita tu sombrero? Մարդ , հոս պիտի մխրճիս դու» . Ա. երես 107 : Այս սպանիական բառեակ բառերն կը նշանակեն . «Մարդ , գլխարկդ չհանե՛ս» : Յայտնի է արդէն Հիւկոյի հետեւեալ խօսքերէն . «et avant qu'il eût compris ce que cela voulait dire, l'autre lui avait pris son chapeau» . տես Sombrero նաեւ ի Լիդրէի բառարանն :

Կը պատմեն թէ Կուէսէ գաղղիացի բանաստեղծն (հեղինակ վեհ - վեհի) ընկերութեան մը մէջ հետեւեալ հանելուկը կ'առաջարկէ .

Je suis un ornement qu'on porte sur la tête;
Je m'appelle chapeau : devine, grosse bête.

Ներկայ գտնուող անձինք իրենց ծիծաղներով կը յայտնեն թէ հասկըցած էին չեւեւի ըլլալը . մէջերնէն մէկը միայն լաւ մը մտածելէն ետքը՝ կը գոչէ յանկարծ . «Գտայ, դը տայ, Պ. Կուէսէ. կեղծամ ըսել կ'ուզես» : Գոնէ կեղծամն գլխարկի պէս գլխու զարդ մ'է . բայց Տ. Նուպարեան իւր անհուն գիտութեամբն կ'ուզէ ապշեցնել Նոբր-Տափ ընթերցողները . ի զուր է Հիւկոյի chapeau մեկնաբանութիւնն . Տ. Նուպարեանի համար սպաններէն sombrero բառն գաղղիերէն sombrero բայն է և ֆրէն, շփուլ կը նշանակէ : Անունը տամ չիմանաս, տէր Նուպար :

Ընթերցողն Տ. Նուպարեանի լատիներէն, իտալերէն և ըսպաններէն լեզուաց անհմտութիւնը տեսներէն ետքը, լսէ այժմ թէ ինչ փառաւոր վկայութիւն կու տայ վասն անձին Նոբր-Տափ թարգմանիչն . «Չկրցանք զանց ընել և առանց թարգմանելու անցնիլ լատիներէն, սպաներէն, իտալերէն, հին գաղղիարէն, արիօգերէն, և այլն շատ մը պարբերութիւններ, հատուածներ ու բառեր, որք Նոբր-Տափ դժուարիմանալի բնագրին մէջ սիւնու կը գտնուին, զայն առաւել դժուարիմանալի ընծայելով, և զորս լուծելու համար ոչ տարբեր տարբեր հմտութեամբ գիմելէ կասեցանք, և ոչ ալ մեր կողմէ աշխատալի մանր խուզարկութիւններէ, որպէս զի «ֆրէն և հալալ» թարգմանութիւն մ'ընծայելու կարող ըլլանք ազգայնոց» : Ապրին, տէր Նուպար . բիւր գոհութիւն ի կողմանէ համայն ընթերցողացդ : Յոյ՛ «Կ'ընէ», մանաւանդ թէ բոլոր սրտովս կը մտղթեմ որ Հիւկոյ ոսկի շքադրամով վարձատրէ քու «աշխատալի մանր խուզարկութիւններդ» :

Փրանսերէն-Հայ աշխարհիկ բառարանիդ Յայտարարութեան հետեւեալ խօսքերն ևս կ'ընդօրինակեմ հոս . երանի՜ բաժանորդացդ . «Վերջապէս բառարանիս ետեի կողմը՝ այլագոյն թերթով նոր բառարան մ'ալ յարեցինք՝ լատին և «ֆրէն և հալալ» տառաւորով ոճերու և ամունքներու յատկացած, որք իրենց յովանակի կիրառութեամբ գրեթէ առօրեայ պիտանութիւն ունին : Այս յաւելումիս կարեւորութիւնն ևս անշուշտ սխալ ճանչնան ու գնահատեն ազգայինը» : Հապա՜ . ի՞նչ ըսել է :

Տ. Նուպարեան ամենադիւրին կերպ մը գտած է թարգմանութեան : Հիւկոյ Նոբր-Տափ մէջ բազում անծանօթ կամ սակաւածանօթ բառեր կը գործածէ, օրինակ իմն Adrézarach, Hubin, Marcandier, Boutanche, Merelle, Brigandine . ի՞նչ կը նշանակեն այս բառերս . «զի՛ փոյթ է ինձ», կ'ըսէ Տ. Նուպարեան, և հայերէն նշանագրերով կը գրուի Արեղարաք (Ա. 127. Գ. 205), Հիւպէն (Ա. 83, 105), Մարքանտիէ (Ա. 83, 112. Գ. 73), Պուգանշ (Ա. 83), Մըրէլ (Ա. 175. Գ. 69), Պրիկանտին (Բ. 148) . Թո՛ղ ընթերցողն ինչ կ'ուզէ հասկընայ : Երրորդ գրոց երկրորդ գլուխն (Paris à vol d'oiseau) թարգմանել քու կարողութեանդ վեր է . ցատքէ՛, բարեկամ . ամենուն տրուած է հեծանել ի Պիգասոս . կրճատէ յապաւէ Հիւկոյի վիպասանութեան այն սքանչելի հատուածն որ է Զանգակներու զարթման (Réveil des cloches) նկարագիրն : Ի՞նչ հարկ Dilemme, Baleine, Grenadier, Mosaïque, Mistigri, Saumon բառերուն հայերէնն հետազօտել կամ ստեղծանել . դիր Տիդեմայ (Ա. 97), Պալէնա (Ա. 189), Կրնատիէ (Բ. 26), Մօզայիք (Գ. 22), Միսգիլիլի (Գ. 70), Սոմօն ձուկ (Գ. 133) : Trinquer հայ լեզուի մէջ համանշանակ չունի, դիր ուրեմն Տրնկել (Ա. 106) : Ինչո՞ւ «պահպանողական ամուլ դրութեան հետեւելով» հայերէն բարբառը չգարգայենք . ինչո՞ւ նախնեաց օրինաւոր ըլլաց յունարէնէ, պարսկերէնէ, ասորերէնէ բառեր և ոճեր գողնալ, և մեզի զլացուի գաղղիերէն սիրուն և կոկիկ բառերով ու ոճերով հայերէն լեզուին «արդուզարդը» աւելի ևս շքեղացնելու պարծանքը : Միթէ ԺԲ և ԺԳ դարուց մատենագիրք հայ չէի՞ն երբ կը գրէին Տըֆնտել (Défendre), Կալօփեցնել (Galoper), Տամօշէլ (Damoiselle), Բրաշուր (Prêchreur), Արծուէս կամ Արծուէսք (Archevesque), Քիթ (Quitte) . հա՛պա, յառաջ մատիք Բարլամէնթ, Պիւտճէ, Գոմիսիօն, Մաքսիմօմ, Սիսգեմադիք, Պիեսա, Ինտելլիկենցա . . .

Վերոյիշեալ բառերէն՝ միայն adrèzarach ը կ'ուզեմ քննել : Ինձի համար չիք տարակոյս որ այդ բառին ուղղագոյն ձևն է azédarac, տեսակ մը ծառ Պարսկաստանի, որոյ պտուղն թունաւոր է . «հալալ» պարսիկ բառն եղած է գաղղիերէն azédarac . փոխանակ Արեղարաք գրելու ես

ընտրելագոյն կը համարիմ մեր հին բժշկապետաց հետ գրել Աղատորախտ. սակայն այս ալ իրաւ է որ ծնած միջինդարեան մի եմ ես, թշնամի հայերէն լեզուին բարձրաւճման, և ոչ ուրիշ բանի արժանաւոր՝ բայց եթէ խելօք խելօք համեղ զուարճաբանութեանց :

Բ. Գաղղիերէն լեզուէ անդէկէ-նէն .

ա. Գաղղիերէնի վրիպակը .

բ. Գաղղիերէն բառերու այլ ընդ այլոյ իմացումը .

գ. Գաղղիերէն բառերու չհամապատասխանող հայերէն բառը .

դ. Ահագին անմտադրութիւնը .

ե. Յատուկ անուանց սխալ կարգացմունք .

Ա. Գաղղիերէնի լեզուէ . — 1. «Ամենահեղ տէր՝ պարոն թագաւոր». Ա. երես 9 :

Բնագիրն. Très redouté seigneur monsieur le roi. — Զըգիտեմ թէ très redouté (ահաւոր) ինչպէս ամենահեղ կրնայ թարգմանուիլ :

2. «Գլխաւոր և մանրակրկիտ առեղծուածային պայքարներ». Ա. երես 23 : Բնագիրն. Disputations cardinales et quodlibétaires. — Ըստ Տ. Նուպարեանի Quolibet (Անհամ կատակաբանութիւն) կը նշանակէ Առեղծուած, և Quodlibétaire Առեղծուածային : Բայց ըստ Լիզբէի Question quodlibétaire կը նշանակէ question libre, c'est-à-dire choisie et posée comme l'entend l'auteur de la thèse.

3. «Գաղղիերէն իրարու հետ ունեցած վեճերը, Կարէբէր-նէնները կարգադրելու համար». Ա. երես 84, ծանօթութիւն : Գաղղիերէն différend բառն Կարէբէր-նէն չի թարգմանուիր հոս, այլ հակառակ-նէն :

4. «Հրէի դէմքով մօրուեղ փոքր կոյր մը . . . ետին յաղթ չուն մը ձգած». Ա. երես 99 : Բնագիրն. Un petit aveugle à face juive et barbue, . . . remorqué par un gros chien. — Առաջնորդ չուն՝ կուրին առջևէն կ'երթայ, տէր Նուպար, ինչպէս որ նաւաձիգ շոգենաւն (remorqueur) նաւուն առջևէն, եղներն՝ արօրին առջևէն, և ոչ թէ ետևէն :

5. «Փլօթէն թրուլլըֆու, թագաւոր թիւնի (թունուղ, հին ատենը թիւն կամ թունեղիա)». Ա. երես 108 : Բնագիրն. roi de Thunes ըստին «թունուղի թագաւոր» չի նշանակեր, այլ «Մուրացիկներու թագաւոր». հին գաղղիերէնի մէջ thune ըսել է Ողորմութիւն աղքատի (aumône). տես Tuner ի Լիզբէի բառարանն, և Thune ի Յաւելուածին : «Բաղում գարու թիւնը զքեզ ի մալրութիւն գարձուցանեն», տէր Մեսրոպ :

6. «Գինեշաղախ սրուններ». Ա. երես 110 : Բնագիրն. jambes avinées. Գաղղիերէն Avoir les jambes avinées կը նշանակէ chanceler par suite d'ivresse, այսինքն Դեղեկատ արբեցութեան : Թարգմանելի էր Դեղեկատ սրուններ, Հնձանահարին սրուններն կրնան ըլլալ գինեշաղախ, բայց ոչ սրունք արբելոյն :

7. «Գունագեղ բարձր ապակիներ». Ա. երես 135 : Բնագիրն. vitraux hauts en couleur. այսինքն Պայծառերանդ կամ գունեան (haut en couleur) ապակիներ : Տ. Նուպարեան կը կարծէ թէ haut ածականն vitraux գոյականին կ'երթայ, և կը թարգմանէ «բարձր ապակիներ» :

8. «Պատարագէն վերջը մատաղատի մանուկ մը դրուած էր, անշնորհ ձեռքով մը գալթին մէջ հաստատուած այն անկողնի փայտեայ կազմածին վրայ». Ա. երես 144 : Բնագիրն. Une créature vivante avait été déposée, après la messe, dans l'église de Notre-Dame, sur le bois scellé dans le parvis, à main gauche. այսինքն թէ Մանուկ մը դրուած էր եկեղեցւոյն սրահին կամ գալթին ձախակողմը (à main gauche) հաստատուած փայտեայ կազմածին վրայ : Տ. Նուպարեան à main gauche բառերը անշնորհ ձեռքով է հասկըցած է :

9. «Այս ճիւղը նազելի Րէյմսէ ընծայ կու գայ նազելի Բարիզի». Ա. երես 145 : Բնագիրն. C'est monsieur de Reims qui envoie cette énormité à monsieur de Paris. այսինքն թէ «Ռէյմսի եպիսկոպոսն (monsieur de Reims) Բարիզի եպիսկոպոսին (monsieur de Paris) ընծայ կը զրկէ զայս ճիւղ» : Տես յայտնադէս Բ հատորոյն 43-44 երեսները : Նոյն սխալն է նաև Գ հատորոյն 116 երեսը, ուր monsieur

d'Angers “Պարոն տ'Սնժեր” թարգմանուած է փոխանակ “Անժէի եպիսկոպոսն”:

Այժմ Monsieur de Paris կը կոչուի Բարիշ քաղաքի զահիճն (exécuteur):

10. “Այս պիտի սպաննէ զայս”. Ա. երես 189, 190: Բնագիրն. Ceci tuera cela, Այս պիտի սպաննէ զայն: “Թորոս պիտի սպաննէ զկիրակոս” կը նշանակէ ըստ Տ. Նուպարեանի “Թորոս պիտի սպաննէ զթորոս”:

11. “Տան առջև առջէ երէկու կախուած աղուոր օթոցներու յիշատակով՝ մտովի յափշտակուած մնայով”. Բ. երես 20: Արդի թարգմանիչը գրեթէ միշտ veille բառն առջէ երէկու կը հասկընան, փոխանակ երէկու օրը: La veille au soir է առջէ երէկու:

12. “Փոխատու-ժանի և Տրապիզոնի կայսեր դեռպաններն, որոնք Միջագետքէն Բարիշ եկան և որոնք ալանջնին օղեր ունէին”. Բ. երես 29: Հիւկոյի Prete-Jan գրածը Տ. Նուպարեան կը ստուգաբանէ ի Prêter (փոխ տալ) բայէն, և կը թարգմանէ փոխատու-ժան, մինչդեռ ըստ Լիդրէի թարգմանելի է Յոհան Երէց, Prêtre-Jean: Ահա Լիդրէի մեկնութիւնն. “Prêtre-Jean; personnage imaginaire que les Occidentaux, dans le XIIe siècle, supposèrent être chrétien et régner dans la haute Asie. Au XVe siècle, on le transporta dans l'Abyssinie, qui en effet est chrétienne. Ce mot était souvent corrompu en Prête-jean”. Տես նաև ի պատմական բառարանս:

13. “66 ին, այս ամիս՝ Սուրբ Պողոսի տօնին՝ տասն և վեց տարի պիտի ըլլայ, Բաքէդ աղջիկ զաւակ մը ծնաւ”. Բ. երես 33: Բնագիրն կ'ըսէ à la sainte Paule, սուրբ Պաւլայի տօնին, և ոչ թէ սուրբ Պողոսի: Լատինացիք զարբուհի Պաւլա կը տօնեն յունուարի 26 ին, իսկ զՊողոս Առաքեալ յունիսի 29 ին: Կայ առ Լատինացիս նաև տօն դարձի Պոզոս Առաքելոյն (Conversion de saint Paul) ի 25 յունուարի, բայց Հիւկոյի sainte Paule ըսածը սուրբ Պաւլա է. երկբայերու տեղի չկայ բնաւ:

14. “Մահիէդ՝ այն առաւել, թարչամեալ, հերարձակ գլուխն աճուն անձկութեամբ մը կը դիտէր միշտ”. Բ. ե-

րես 47: Բնագիրն. cette tête hâve, flétrie, échevelée.—hâve կը նշանակէ pâle, maigre et défiguré. տասնուհինգ տարի ներքնատան (cave) մէջ փակուած անձի մը երեսն ինչպէս առաւել կրնայ ըլլալ, մանաւանդ երբ հեղինակն քանի մի տող վերը կ'ըսէ թէ “Ներքնատան կամ գբին շնահանէն (souponrail) հիւսիսային հողմն և եթ կը մանէր և “Երբեք” (jamais le soleil):

15. “Բիթդ համադամ կերակուրի մը դարձած է”. Բ. երես 133: Բնագիրն. vous avez le nez tourné à la friandise, ոճ որ կը նշանակէ Հեշտասէր ես, Զգայասէր ես:

16. “Դատաւորներուն զլխուն վրայովը՝ Գրիստոսի մեծ պատկեր մը տարտամ կերպով կ'որոշուէր”. Բ. երես 136: Բնագիրն christ բառն խաչելութիւն կը նշանակէ և ոչ թէ Գրիստոսի պատկեր:

17. “Դուռը նորէն ինքզինքին (կարծես ինք իր) վրայ փակեցաւ”. Բ. երես 166: Բնագիրն. La porte se referma sur elle. հատուածիս մէջ elle չի յարաբերեր զporte, այլ զեամբարդաւ: Թարգմանելի էր. “Դուռն վերստին փակեցաւ աղջկան վրայ”:

18. “Մի և նոյն մանրաթելն է այն որ կը թրթռայ, թունդ կ'ենէ. այլ սակայն հրեշտակ մը զայն գգուելու տեղ՝ սատանայ մը կը խայթէ զայն”. Բ. երես 196—197: Բնագիրն. c'est toujours la même fibre qui vibre; mais au lieu d'un ange qui la caresse, c'est un démon qui la pince.—Fibre կը նշանակէ Նեարդ, և փոխաբերաբար՝ լարաւոր նուագարանի աղի, որ նոյնպէս Նեարդ կ'ըսուի ի հայումս (և ոչ հարմարէլ). pincer հոս Մատնելով թրթռեցնել կը թարգմանուի կամ կտել, և ոչ թէ խայթէլ:

19. “Երբ դժբաղդ աղջիկն անոր խոշոր ձեռքերուն իր թևերը ճմլող չուանը քակելը զգաց, այն տեսակ մը ցընցումն ունեցաւ՝ որ խաւարչուտ գիշեր ժամանակ ցամաքը հասնող նաւի մը մէջ գտնուողներն ընդոստ կ'արթնցնէ”. Գ. երես 22: Բնագիրն. elle éprouva cette espèce de secousse qui réveille en sursaut les passagers d'un navire qui touche au milieu d'une nuit obscure.—un navire qui touche կը նշանակէ խաւարի կամ ժայռի զարնուող նաւ,

և ոչ թէ ցամաք հասնող նաւ : վաճ վաճ, ի՞նչ երևելի գաղ-
ղիագէտ :

20. «Յէսիւս այս միջոցին թուրովն ուժգին հարուած
մը իջեցուց անոր»։ Գ. երես 39 : Բնագիրն . Phébus lui
asséna un vigoureux coup de botte dans la poitrine, այ-
սինքն «Փիբոս կօշկի սաստիկ հարուած մը տուաւ անոր
կրծոց»։ Botte (և ոչ թէ Coup de botte, եթէ չեմ սխա-
լիր) սրոյ հարուած կը նշանակէ ի սրախաղութեան . իսկ
հատուածիս մէջ coup de botte կօշկի հարուած կը թարգ-
մանուի : Փիբոս ձի հեծած է, և կօշկաւը կը զարնէ Բա-
ղիմիդոյի կուրծքը :

21. «Գողերու, գողօն կամ պիտակ աղջիկներու և տը-
ղեկներու միջիննոց»։ Գ. երես 67 : Բնագիրն . fourmi-
lière de voleurs, de filles et d'enfants volés ou bâtards, այսինքն
«Մըջիւնոց կամ բազմակոյտ գողերու, բողերու, և գո-
ղունի կամ անհարազատ աղայոց»։ Fille հոս քաւ կը նշա-
նակէ . volés ou bâtards բառերն կը յարաբերեն միայն
զenfans.

22. «Պէտք ես հարցնելիքս գիտնալ»։ Գ. երես 121-122 :
Հիւկոյի դրածն այս չէ . vous devez savoir cela կը թարգ-
մանուի «Պէտք է գիտնաս այս բանը»։

23. «Այնպէս որ՝ ինչպէս Յոյնն ունեցած ջրի աղբիւր-
ներուն չափ ինքզինքն Աստուած կը կարծէր, իսկ Պարսի-
կը՝ տեսած աստղերուն չափ»։ Գ. երես 122 : Բնագիրն .
de façon que, comme le Grec se croyait autant de dieux
qu'il avait de fontaines et le Persan autant qu'il voyait
d'étoiles . — Հատուածիս մէջ se ոչ է խնդիր սեռի (com-
plément direct), Ինչպէս, այլ խնդիր բնութեան (complément
indirect), Ինչպէս համար : Թարգմանելի էր . «Այնպէս որ՝ ինչ-
պէս Յոյնն ունեցած ամէն մէկ աղբիւրը մէյմէկ աստուած
կը համարէր, և Պարսիկն՝ տեսած ամէն մէկ աստղը մէյ-
մէկ աստուած»։ Կամ «Այնպէս որ՝ ինչպէս Յոյնն որչափ
աղբիւր ունէր նոյնչափ աստուած կը համարէր, և Պարսիկն
որչափ աստղ կը տեսնէր՝ նոյնչափ աստուած»։

24. «Արևը նոր ծագած ըլլալով՝ Միանց-Ծակին մէջ
մութը կը տիրէր տակաւին»։ Գ. երես 174 : Բնագիրն . le

jour, qui ne faisait que de poindre, laissait encore beau-
coup de ténèbres dans le Trou-aux-Rats. այսինքն «Հաղի-
լուցած էր, և Միանց-Ծակն խոր խաւարաւ պատած էր
տակաւին»։ Տ. Նուպարեան poindre բային նշանակութիւնը
չգիտնալով՝ ահագին հակասութեան մէջ ինկած է . վասն զի
183 երեսը կը գրէ . «Նոյն միջոցին՝ թէ և արևը դեռ հո-
րիզոնին վերայ չերևար»։ — Երես 188 . «Արևը կը ծագէր
այս կէտիս»։ — Երես 196 . «Արևը ծագեցաւ այս կէտիս»։

Բ. Գաղղիէն Բաւերոյ այլ ընդ այլ իմացումք . — 1. «Դողո-
վորդը արդարութեան պալատին ծառայներուն մէջ խռ-
նած էր»։ Ա. երես 11 : Բնագիրն . avenue բառն կրկին
նշանակութիւն ունի . նախ՝ ճանապարհ, արահետ . երկ-
րորդ՝ ծառուղի : Հոս աբսուրդ է և ոչ ծառայ :

2. «Ոչ ես հարկ պիտի ունենայի յար և նման նկարագրու-
թիւն մ'ընելու, և ոչ ալ ընթերցողը նոյն նկարագրու-
թիւնը կարգալու»։ Ա. երես 14 : Բնագիրն . nous serions
ainsi dispensés tous deux, moi d'en faire, lui (le lecteur)
d'en lire une description telle quelle. Թարգմանելի է ըստ
իս . «Այս կերպով երկուքս ալ կ'ազատէինք, ես՝ անչափ
նկարագրութիւն մ'ընելէ, ընթերցողն՝ զայն կարգալէ»։
Tel quel երկու նշանակութիւն ունի . առաջինն և յաճախ
գործածուածն է aussi mauvais et même plus mauvais que
bon, de peu de valeur. երկրորդն՝ sans changement, dans
le même état. Հիւկոյ նոյն մտքով գործածած է tel quel
Նոյր-Տափ ուրիշ հատուածի մը մէջ . «Cette foule, à laquelle
les quatre sergents qui s'étaient postés dès neuf heures du
matin aux quatre coins du pilori avaient fait espérer une
exécution telle quelle» («պատժական սանկ նանկ հանդէս
մը», Բ. երես 53) . — «Le silence s'était bien en effet ré-
tabli tellement quellement dans l'auditoire» («հանգիստ-
կանաց մէջ լռութիւնը սանկ նանկ հաստատուած էր կըր-
կին», Ա. երես 54) : իսկ երբ ըսուի Je vous rends votre
livre tel quel, կը թարգմանուի «Ձեր մատեանը կը վերա-
դարձունեմ ձեզ յար և նման», կամ լաւ ևս «Ձեր մատեանը
կը վերադարձունեմ ձեզ ողջ ամբողջ, մաքուր, (այնպէս
ինչպէս էր երբ ինձի փոխ տուիք զայն)»։

3. «Այն այսպէս հատուածներն, որոնք ամեն վայրկեան իր առաջատի տաղին ամեն մասերէն դուրս կը ցատքէին». Ա. երես 40: Բնագիրն. incommensurables tirades. — Incommensurable կրկին նշանակութիւն ունի. նախ՝ ըստ թուաբանից և ըստ երկրաչափից՝ կը նշանակէ Անհամաչափ, այլաչափ. երկրորդ՝ Անչափելի (qui ne peut être mesuré, qui est très grand ou infini): Հոս երկրորդ նշանակութեամբն իմանալու է: Նոյնպէս Գ հատորոյն 12 երեսը. «Անուր, վիթխարի, անհամաչափ բան մը». բնագիրն, quelque chose d'inouï, de gigantesque, d'incommensurable, հոս ևս Անչափելի թարգմանելու էր: «Incommensurable océan», Անչափելի կամ ահագին ովկիանոս, զրած է տեղ մը Լամարգին:

4. «Աւելի հեռուն, դրացուհիք, պատուհաննուն առջև կայնած, ձեռքերնին ճրագներ բռնած, զոր մէջը չէր հասնէր, իրարու հետ կը խօսէին». Ա. երես 90: Բնագիրն. Plus loin, c'étaient des voisines à leur fenêtre avec des chandelles que le brouillard faisait grésiller. — Grésiller երկու նշանակութիւն ունի. երբ անդիմօրէն կամ չէզոք քաբար կը գործածուի՝ ըսել է Տեղալ մանր կարկտի. Il a grésillé toute la journée. Օրն ի բուն մանր կարկտ կամ սիկիկ տեղաց: Իսկ երբ ներգործաբար կը գործածուի՝ կը նշանակէ Գալարել (ըստ Տ. Նուպարեանի կարկառմել). Le feu grésille le parchemin, ըսել է կրակն զմազաղաթը կը գալարէ: Վերոյգրեալ հատուածին մէջ չէզոք քաբար գործածուած ըլլալուն համար է որ Հիւկոյ faisait grésiller զրած է. վասն զի ներգործական նշանակութեանն մէջ չըսուիր Le feu fait grésiller le parchemin, այլ Le feu grésille le parchemin. faire grésiller կը նշանակէ ուրեմն ճարճատեցունել (ինչպէս որ կը ճարճատի մանր կարկտան երբ կը տեղայ) և ոչ թէ կարկամել: Յուլիոս Ժանէն (Jules Janin) զրած է տեղ մը. «On sent grésiller et flamber la flamme», այսինքն Բոցն կը ճարճատի և կը ցռլանայ:

5. «Ուղիս ջրոյն ամեն մէկ հիւղէն կրէնկուարի երկնանց մէջ ճառագայթող ջերմածինի ամեն մէկ հիւղէները կ'առ-

նուր իրմէ». Ա. երես 93. — «Երկնանց ջախջախուած և գանկը պարպուած մեռած մարմին էր». Գ. երես 101: — «Ուստի ձեր երկնանց վրայ սպեղանի պիտի դնենք». Գ. երես 131: Բնագիրն reins բառն երեք հատուածներու մէջ ալ երկիւմունք չի նշանակեր, այլ Գամակ, մէջք, ողն, կող, կուշտ: «Երկիւմունքը ջախջախուած» գրելու տեղ պէտք էր գրել «Միջաբեկ» կամ «Ողնաբեկ»: — «Երկիւմունքը չուանով մը գօտեւորեց» գաղղիաբանութիւն է ըստ Հ. Արսենի Այստինեան (Վեր. արդի Հայերէն Լեզուի, երես 331). հայերէնն է «Մէջքը չուան փաթկեց»:

6. «Իր վերջին խորանն և իր ամենաթանձրացեալ ձեն՝ որ հոգանն էր և որ նոյնպէս ճարտարապետութիւն էր». Ա. երես 194: Բնագիրն arche բառն կը նշանակէ թէ՛ Նոյի տապանն և թէ՛ Տապանակ ուխտի կամ կտակարանաց. հոս Տապանակ է և ոչ Տապան: Նախնիք ըսած են նաև Նոյի տապանակ, բայց ոչ Տապան ուխտի կամ կտակարանաց:

7. «Նոյն իսկ խեղճ բանաստեղծութիւնն անգամ, որ ձեռագիրներու մէջ չէր հասնէր հետաւորութեամբ». Ա. երես 199: Բնագիրն. il n'y avait pas jusqu'à la pauvre poésie proprement dite, celle qui s'obstinait à végéter dans les manuscrits. — Երբ որ խօսքն անկոյ վրայ է, Végéter կը նշանակէ Մնանել և աճել. բայց երբ փոխաբերութեամբ կը գործածուի՝ ըսել է խեղճ ողորմելի ապրիլ: Հոս փոխաբերական նշանակութեամբ գործածուած է, և Բնագիրն ասել չի թարգմանուիր:

8. «Տղաւի գիւտը պատմութեան մեծագոյն դէպքն է». Ա. երես 202: Գաղղիերէն Imprimerie բառն թէ՛ Տպարան կը նշանակէ և թէ՛ Տպագրութիւն. հոս Տպագրութիւն է: Տ. Նուպարեան Մեդիւրայի Գ հատորոյն (1881) 80 երեսն ալ կը գրէ. «Փառութիւն հոգարիչ եղաւ ամենէ յառաջ». կարգադրութեան: Այս. կուլթէնպերկ գտած է տպագրութեան արուեստը, Բ. կոլմբոս զԱմբրիկա, բայց Լուիս Բոնոն յայտնի է որ Տ. Նուպարեան չէ:

9. Galette թարգմանուած է Պաքսամատ, Բ. երես 25: Այս բառ կը նշանակէ Պաքսամատ (նաւաւարաց համար).

բայց կը նշանակէ նաև տեսակ մը կարկանդակ (gâteau) . հոս կարկանդակ իմանալու է , ինչպէս արդէն կը կոչէ զայն Հիւկոյ , gâteau , երես 44, 45, 49, 50, (խմբիկէն , բառ , ըստ Տ. Նուպարեանի թարգմանութեան) : փոքրիկ Եւստաքիոսի ցանկութիւնը կարկանդակ մը կրնար գրգռել , բայց ոչ կարծր պատգամս :

10. «Սհա աղջկան մը համար ահաւոր անուն մը» . Բ. երես 84 : Բնագիրն . voilà un terrible nom pour une demoiselle. — terrible հոս կը նշանակէ étrange, extraordinaire, նորօրինակ , տարօրինակ , զարմանալի , և ոչ Ահաւոր : Voilà une terrible aventure ըսել է Ահաւորի տարօրինակ դէպք մը : Terrible կ'ըսուի նաև անձանց համար , և կը նշանակէ Ողորմելի , փցուն , դձուձ . օրինակ իմն , C'est un terrible faiseur de vers, C'est un terrible harangueur. Երբ Հիւկոյ կարդայ սոյն քննադատութեան գաղղիներէն թարգմանութիւնը , զոր միտք ունիմ իրեն յղելու , անշուշտ ամենայն իրաւամբք պիտի բացադանէ . « Quel terrible traducteur que ce Noubarian! »

11. «Խեղճ քսակ , ի՞նչպէս թոյլ , թափուր և փոթ փոթ ես եղեր . այդ վիճակիդ մէջ՝ ճիշդ ընդդայի մը ձեռք կը նմանիս , հէքդ» . Բ. երես 101 : Բնագիրն . pauvre bourse! comme te voilà vidée, ridée et flasque! tu ressembles à la gorge d'une furie! — Երբ որ Gorge բառն կանանց վրայ է , կը նշանակէ Ստինք կամ Ծիծ , և ոչ թէ ձեռք . հետեւեալ թարգմանելի էր . « Խեղճ քսակ , ի՞նչպէս դատարկացեր , խորշոմեր և թուլցեր ես . կատաղոյ մը ստեանց կը նմանիս » : Նոյնպէս յերես 152 , « Իր փափուկ ձեռն անոր չուխայէ բաճկոնակին և կարծր ասղնեկիտութեանց կը քրտուէր » , կարդա « իւր փափուկ ծոցն , լանջքն , սալնքն » (sa gorge délicate) :

12. «Կերբերոս Բերի կարկանդակը չխածաւ» . Բ. երես 113 : Բնագիրն . Cerbère ne mordit pas au gâteau de miel. — Gâteau առանձինն՝ կը նշանակէ կարկանդակ . իսկ Gâteau de miel է Ծաղ կամ խորիսխ մեղու (la gaufre où les mouches d'une ruche font leur miel et leur cire) :

13. «Տարտամ եղայ և քեզի պէս թափառական» . Բ. ե-

րես 189 : Բնագիրն . je devins vague et errant comme toi. — Vague չի նշանակեր հոս արարած , այլ յաժող , շրջող , թափառական : Թարգմանելի էր . « Իբրև զքեզ երերեալ և տատանեալ եղայ » :

14. «Իր տանիքին եզրէն՝ բիւրաւոր կրակաւորներ կը տեսնէր» . Գ. երես 24. — « Վարդագոյն աղուոր կարմրութիւն մը կրակաւորները պայծառ կերպով մը կը զուարթացնէր » . անդ , երես 183. — « Զանգակատան բուրգ , կրակաւոր , քիւ » . անդ , երես 197 : Այս երեք հատուածներու մէջ ալ բնագիրն Cheminée բառն Ծխահանք կամ Ծխան կը նշանակէ և ոչ թէ կրակաւոր (լաւ ևս վարարան) : Տ. Նուպարեան անշուշտ Le vent abattit plusieurs cheminées հատուածն կը թարգմանէ « Գամլին Բէկ շա՛ր կրակարաններ տապալեց » :

15. «Տանջանքներու , ցնցումներու , երկնային ընդհանրութեան , կենաց վերստին սկստիլն ըսել էր» . Գ. երես 43 : Բնագիրն . C'étaient les tortures qui recommençaient, les secousses, les alternatives, la vie. — Alternative երկու բան կը նշանակէ . նախ՝ Ընտրութիւն ի մէջ երկուց իրաց , կամ երկակողմանի ընտրութիւն . երկրորդ՝ Յաջորդութիւն , դարձադարձ . օրինակ իմն , La vie est une alternative de peine et de plaisir. Կեանքն՝ վշտաց և հաճոյից դարձադարձ մ'է : Հատուածիս մէջ երկրորդ նշանակութեամբն կը հասկընամ ես զAlternative .

Գ. Գաղղիէի բառերու չմասնագրասիւնող հայերէն բառ . — 1. « Հետեւեալ օրը թաղին կրօնականները մեծ հանդէսով վերուցին զայն » . Ա. երես 96 : Բնագիրն . le clergé du quartier, թաղին եկեղեցականքն կամ կղերականքն : Ոչ ամենայն եկեղեցական է կրօնաւոր (religieux) :

2. « Իզմերալտայի աչիւն » . Ա. երես 122. — « Սիրուն աչիւն եկածին պէս աներեւոյթ եղաւ » . անդ , երես 123 : Բնագիրն poignard բառն Դաշոյն կը նշանակէ . իսկ Աչիւն է նիզակ կամ տէգ :

3. « Մառաններու լուսանցոյց երդերէ դուրս ելնելով » . Ա. երես 100 : Բնագիրն . sortant des soupiraux des caves, այսինքն Գեանատանց կամ ներքնատանց շնահաններէն

դուրս ելնելով : Երդ է թուրքերէն սահ . իսկ Soupirail կը նշանակէ ouverture pratiquée à la partie inférieure d'un édifice, pour donner de l'air, pour donner du jour à une cave ou à quelque autre lieu souterrain. Տ. Նուպարեանի համար գլուխն՝ սաք է , և սաքն՝ գլուխ :

4. «Աբբայ եղայ , բայց բաւական չեմք եղանդ չէի» . Ա. երես 129 : Բնագիրն . je me suis fait moine, այսինքն կրօնաւոր եղայ : Աբբայ է Abbé, կրօնաւորներու առաջնորդ , վերակացու :

5. «Մարդկային ազգն երկու հիւսիս ունեցած է» . Ա. երես 240 : Բնագիրն կ'ըսէ testament, կտակ . իսկ Հրիտակ է Legs. Բայ Տ. Նուպարեանի L'Ancien Testament է Հին Հրիտակ , և Le Nouveau Testament Նոր Հրիտակ :

6. Cul-de-lampe թարգմանուած է Եկեղեցական դամբար , Բ. երես 11 : Բայց գաղղիերէն բառն կը նշանակէ Զարդ ինչ ճարտարապետութեան ի ձեռք տակաց կանթեղի եկեղեցւոյ , որու համար ես հնարած եմ կանթեղատակք բառը : Հայերէն Ղամբար Flambeau է քան եթէ Lampe .

7. Dire բազում ուրեք խօսել թարգմանեալ է . զոր օրինակ , «Իրիկա խօսեցաւ ինձ որ . . .» Բ. երես 29 . — «Կրնամ Հայր Բերդ ամբողջ խօսել» . անդ , երես 96 , և 146 , 149 , 152 , 185 , և այլն : Dire է Բսել , Parler է Խօսիլ :

Տես և հետեւեալները . Agneau , Ոչխար , Բ. երես 11 (փոխանակ Գառնուկ) . — Clou , Սեպ , Բ. երես 109 (փոխանակ Բեւեռ , Գամ . Սեպ է Coin) . — Prostitution , Շնութիւն , Բ. երես 173 (փոխանակ Պոռնիկութիւն , Բողութիւն . Շնութիւն է Adultère) . — Corridor , Բակ , Գ. երես 112 (փոխանակ Փող . Բակ է Cour) . — Sanglot , Հառաչանք , Գ. 192 , 201 (փոխանակ Հեկեկանք . Հառաչանք է Soupir) , և այլն , և այլն , և այլն : Գաղղիացիք կ'ըսեն . Il ne faut pas confondre autour avec alentour . Բայց Նօր-Տօֆի թարգմանչին համար Autour և Alentour տարբերութիւն չունին :

Այս ամէն դիտողութիւններէս ետքը պատշաճ կը համարեմ ընդօրինակել Տ. Նուպարեանի Յայտարարութեան հետեւեալ հատուածը . ո՛ր և է խորհրդածութիւն աւելորդ-

է . « իսկ փրանսերէնի նրբութիւններու գալով՝ մեր բառարանն անհոն և անխորհել տաւելովն մը կ'ընծայէ Պ . Նորայրի մեծ գործին վրայ » : Եւ դարձեալ . « Բառարանիս ձեռնարկելէ առաջ , որու չէ թէ մեր փանաքի կարողութիւնը՝ այլ անհուն եռանդը քաջալեր եղաւ , խորունկ համոզում մ'ունենինք թէ՛ որ և է երկլեզուեայ բառգիրք յօրինելու համար՝ հարկ է որ հեղինակը բաղմամբ թաւաթմանութիւններով այդ կրկին լեզուաց ոգին և զանոնք իրարմէ բաժնող տարբերութիւնները նախապէս ճանչցած ու լաւ մը հասկըցած լինի : Այս համոզումս մեր աշխատութեան ընթացքին մէջ հետզհետէ աւելցաւ ու անդրդուելի հաստատութիւն մը գտաւ : Առանց թարգմանութեան՝ որ ըսել է առանց փորձառութեան՝ բառարանի հեղինակ մը՝ որչափ և հմուտ լինի՝ չկրնար դիտեալ այն ամէն բառերն՝ ասմունքներն՝ ածականի ու գոյականի լծողութիւններն , և ըստ ինքեան աննշան ու ամենապարզ երեցող խօսքի ձեւերն՝ որք նորավարժներու շուրուս՝ ու երբեմն հմուտներու իսկ դժուարութիւն կ'ընծայեն՝ իրենց աշխատութեան մէջ կասեցնելով զանոնք : Բառարանիս հեղինակը՝ իր թարգմանական փորձառութեան օգտուելով՝ այդ դժուարութիւններն գէթ մեծազոյն մասամբ հարթած ու դարմանած՝ ու կարէ քրքնալան երկ մը յօրինած լինելու խորունկ համոզումն ունի » : Այս խօսքերով Տ. Նուպարեան ըսել կ'ուզէ . « Նորայր , որչափ և հմուտ ըլլայ , ինծի չափ գաղղիերէն չգիտեր , ինծի պէս չափ հասկըցած չէ գաղղիերէնի ոգին , վասն զի ես Նօր-Տօֆ և այլ բազում ինչ թարգմանած եմ , մինչեւ Նորայր ոչինչ թարգմանած է » : Իրաւունք ունիս , ո՛ր պանծալի Նուպարեան . քու չքնաղ գաղղիագիտութեանդ փառաւոր վկայական մի կը խոստանամ ի կողմանէ վիկտոր Հիւկոյի :

Գ. Ահագին անօրադրութիւն . — 1. « Երկու բազուկներդ և երկու յետերդ հովին բացուած աղօթի չորս թեւերու կերպարանք ունին » . Ա. երես 18 : Բնագիրն . « Երկու բազուկներդ և երկու յետերդ » (vos deux jambes) :

2. « Մեր փիլիսոփան անշիտ մնաց » . Ա. երես 122 : Բնա-

գիրն . notre philosophe resta interdit. այսինքն «Մեր փիլիսոփայն չէր կամ ապշեցաւ» մնաց՝ Որչափ իրաւամբք ըսած է տիկինն Սեւինեէ թէ թարգմանիչն նման է այն ծառային որ իւր տիրոջ հրամանին բոլորովին հակառակը կը կատարէ :

3. «Տիկին Ալիզա ար կօնալորիէ և իր չքնաղ Լուսինը Ֆլէօր-տը-Լիս» . Ա. երես 146 : Բնագիրն կ'ըսէ petite fille, Դասարիկ . Տ. Նուպարեան կարդացած է Petite-fille, Թոմ, առանց միտ դնելու որ Բ հատորոյն 67 երեսը Շուշանիկ (Fleur-de-Lys) օրիորդն՝ նոյն տիկինն Ալիզան էր կ'ըսուի : Գծիկն, ինչպէս ստորակէտն, նշանախնայ մի է, բայց ո՛րչափ մեծ է իւր կարեւորութիւնն :

4. Carton բառն խաղաւարտ թարգմանեալ է, Ա. երես 27, 59, 65 . Բայց որովհետեւ Carte խաւաքարտ կը թարգմանուի, Գ. երես 200, անշուշտ խաղաւարտ էր «Խալ է փոխանակ խաւաքարտ : — Ճարտար թարգմանիչ մը Moutardier բառին համար «Սնանուխի աման» գրած էր տեղ մը, կարծելով որ Մանանիխ և Սնանուխ մի և նոյն բանն է :

Արդեօք անմտադրութեան հետեանք կամ ապագրութեան սխալ է Գ հատորոյն 49 երեսը Լուսինէն գրուածն փոխանակ Լուսինէն :

5. Géant à mille têtes et à mille bras թարգմանեալ է «Հարիւր-գլխեան և հարիւր-աջեան (!!!) հսկայ» . Ա. երես 194 . նոյնպէս Monstre à mille pieds «Հարիւրտանեայ հսկայ» . Ա. երես 209, փոխանակ «Հազարազլխի և հազարաթեւանի հսկայ», «Հազարտանի ճիւղ» :

6. «Վենետիկի սոսկարի բանտերուն մէջի բանտականներուն նման, որք խիստ խոնարհ և խիստ կարծ չէր ելլէ մը մէջ՝ երկուքի ծալլուած կը ծերանային» . Ա. երես 158 : Բնագիրն կ'ըսէ «Բարեայ տապանի մէջ» (dans une boîte de pierre) :

7. «Անոր ետեւէն երթալէ դուրս էր» . Բ. երես 136 : Բնագիրն . դուրս էր (qui n'avait cessé de le suivre) :

8. Soupir բառն sourire կարդացուած և Ժպտի թարգմանեալ է, Բ. երես 145, փոխանակ հաւաքէն : — Reprendre (վերստին կախել) reprendre կարդացուած է, Գ. երես

149 . «Կ'ուզեն ասիէ Քրիստէն Կրիստէն», կարդա «Քրիստէն Կրիստէն կ'ուզեն զքեզ» : — Ou (կամ) կարդացուած է ou (այս) . «Հիմա է ճիշդ ապրելու կէտը» . Բ. Արամազդ ցոփ և շաղապ մէկը կը դառնայ . c'est le cas de vivre, ou Jupiter n'est qu'un polisson . Տ. Նուպարեանի արծուաքիթ ըլլալն կամ չըլլալն՝ անծանօթ է ինձ . բայց յայտնի է որ արծուատես չէ :

9. «Սպասէ զիս, խնայէ զիս» . Բ. երես 194 : Բնագիրն . sauve-toi, épargne-moi, այսինքն «Ապրեցուր անձդ, խնայէ յիս» :

10. «Տանեհինդ տարի Կրիստէն խոցուեցան, կեղեքուեցան քեզ աղօթելով, Աստուած իմ» . Բ. երես 198 : Բնագիրն . Զոհեմ (mes genoux) :

11. «Ո՛վ ըլլալը մի՛ հարցնէր ինձ» . Գ. երես 38 : Բնագիրն . Ne me demandez-vous pas qui ? Զեք հարցըներ թէ ո՛վ է :

12. «Ի՞նչ երբեք այդ գնչու աղջիկը» . Գ. երես 56 : Բնագիրն . qu'en avez-vous fait ? Ի՞նչ երբեք :

13. «Մեր փիլիսոփային գոյնն այս միջոցիս բոլորովին կապոյ դարձաւ» . Գ. երես 126 : Բնագիրն . Notre philosophe était en ce moment plus vert qu'une olive . այսինքն «Մեր փիլիսոփային երեսայ գոյնն այս միջոցիս ձիւթապաղէ մ'աւելի կանաչ էր» :

Անմտադրութեան հետեանք կը համարիմ նաեւ տեղ մը բնագրին 21 տողը մօռնալ անցնիլը (Բ. երես 208), ուրիշ տեղ 27 տող մօռնալը (Գ. երես 182—183), որով պատմութեան կարգը կը շփոթի : Իսկ Ա հատորոյն մէջ 182—183, 186—187, 190—191 երեսներուն ետեւառջութիւնը չի կրնար բնաւ արդարանալ : Հիւկոյի Նոթր-Ժոնն ամէն կերպով անարդուած է ի Նուպարեան թարգմանութեան :

Ե. Յարգելի անհայտ Կարդացողներ . — Գաղղիերէն շատ մը յատուկ անուանց մէջ s գիրն բոլորովին անձայն է . ուստի հետեւեալ ամէն անուանք առանց «էի պիտի կարդացուին» . Միւսնիէ, Լէսգրիվէն, Բասքիէ, Խաբօրլըրի . Saint-Genest կը կարդացուի Սէն-ժընէ (և ոչ Սէն-ժընէսդ) . la tour de Nesle, Նէլի (և ոչ Նեսլի) աշտարակ . Vesle,

վէլ գետ (և ոչ թէ վէլլ) : Saint-Germain-en-Lay կը կարդացուի Սէն-Ճէրմէն-ան-Լէ (և ոչ Լայ) : Saint-Germain-l'Auxerrois կը կարդացուի Սէն-Ճէռմէն-Լ'Օսէ-ռուա (և ոչ Օքսերուա) : Quasimodo, Քազիմօօ (և ոչ Քուազիմօօ) : Gratien կը կարդացուի Կռասիէն (Հայերէն Գրատիանոս) և ոչ Կրագիան (Ս. 150, Բ. 115), Կրագիէն (Բ. 117), և այլն, և այլն :

Դիցաբանական և պատմական անուանց հայերէնքն բոլորովին անծանօթ են Նօթ-Տօֆի թարգմանչին : Տես Միներվ (Ս. 205), փոխանակ Աթենաս . — Ժամայլիք (Ս. 181), փոխանակ Յամբլիկոս կամ Յամիլքոս . — Հերքիլէս (Գ. 127), փոխանակ Հերակլէս . — Հերքիլէսեան (Բ. 91) . — Տիան (Գ. 131), փոխանակ Արամիս կամ Մնահիտ . — Մարսիալ (Ս. 113), փոխանակ Մարտիալ, Մարտիալէս . — Էշիլ (Ս. 199, Բ. 116), փոխանակ Եսքիլէս . — Էտրուսքեան (Ս. 192, 199), փոխանակ Էտրուրական, և այլն, և այլն :

Գ. Հայերէն լեզուի անգլո-ֆրանսէ . — Այս մասին շատ քիչ բան պիտի ըսեմ, վասն զի Տ. Նուպարեանի թարգմանութիւնը հայ լեզուի օրինօք մանր քննելը՝ անշահ և աւելորդ ժամաւաճառութիւն կը համարիմ : Նօթ-Տօֆի 640 երեսներն գրեթէ ամէն տողի մէջ կը հայհոյեն կը թշնամանեն հայ բարբառոյն քերականութիւնը, բառգիրքը, ուղղագրութիւնը : Իմ գիտաւորութենէս հեռի է մի ըստ միօջէ նշանակել հոս Տ. Նուպարեանի բոլոր տաճկաբանութիւնքը, դաղդիաբանութիւնքը, ռամկաբանութիւնքը, անարուեստ և անքերական դարձուածները, տափակութիւնները, խորթութիւնները, սխալները : Երբ որ հրատարակուի յրանսերէն-հայ աշխարհիկ գերազանց բառարանն, այն ժամանակ առիթ կ'ունենամ գրիչը վերստին ձեռք առնելու : Առ այժմ փոքրիկ ճաշակ մը կ'ուզեմ ընծայել Տ. Նուպարեանի հայկաբանութեան, համառօտիւ յիշատակելով իւր քանի մի նորութիւնները, քանի մի հայերէն բառերն, և քանի մի ուղղագրութեան ձևերն :

Ա. Քանի թիւիւն . — 1. «Երկու ուսերուն մէջ տեղ ահագին սապատ մը, որու անդրադարձ արձագանքն առջևի կողմէն կ'երևէր» . Ա. երես 63 : ԺԹ դարս արդարև

շարմնալեաց դար է . ահաւասիկ արձագանգն որ մինչև ցայժմ էլ լուրեր, սկսած է նաև երևալ . Տ. Նուպարեան տեսած է զայն : Քանի շնորհակալ կ'ըլլայի Տ. Նուպարեանի եթէ յաջողէր բռնել արձագանգ մը և ինձի զրկել որպէս զի ես ալ տեսնէի : Ծանապարհի ծախքը սիրով կը հասուցանեմ :

2. «Երկուստեք անի աւագանիներէն մէկուն դրան առջև» . Ա. երես 69 : Առաջինի դրուած է հոս իբր եղակի Առաջ . բայց Առաջինի, ինչպէս և Առաջինի, յոգնակի կը ցուցնեն : Ուրեմն «փողոցը մարտի տեսայ» ըսելու տեղ՝ նոյն է եթէ ըսուի «փողոցը մարտի տեսայ» . — «Կինս այսօր մահիւն է ծնալ» . — «Կարճ առաջինի է ընդունեցայ բարեկամէս» :

3. Պալատէն Կրէվ լուսնի ժամանակ . Ա. երես 85 : Առաջին բառադրոյ երրորդ տպագրութեան մէջ Միխիթարեան Հարք պէտք չէ մոռնան զայս Զարդի :

4. Տիւն Նուպարեան լեզուա կը նշանակէ ճիւղ, s'Efforcer. «Կը փորձէր իր միտքը ժողովել» . Ա. երես 103. տես և Գ. երես 20, 46, 121 :

5. Երկու և Զրէ նոյնանշան են ըստ Տ. Նուպարեանի . տես Բ. երես 61 :

6. Vous avez l'air du mouton d'or qui est au cou de monsieur de Bourgogne, թարգմանեալ է . «Պուրկիօնի արքայազունին վզէն կախուած խաչին կը նմանիս» . Բ. երես 171 : Բա՛րէ, բա՛րէ . ամբողջ խաչն մը այսինքն ոչ խաչներու հօտ մը մէկ մարդու վզէն կախուած : Տես նաև «Խաչի գուհի», rue du Mouton, Գ. երես 175, 177 :

7. Աստուածածին, սեռական Աստուածածնայ է Նուպարեան քերականութեան մէջ, Ա. երես 16, 132, 187, և այլն . թէպէտ և Հ. Այստեան կը գրէ թէ «Ռամկական հողով կը համարուի Աստուածածնայ, փոխանակ Աստուածածնի» . (Քեր. արդի Հայերէն լեզուի, երես 30) : Կ'երևի թէ Այստեան ևս ինձի նման միջինդարեան մ'է, և Նուպարեան հայկաբանին հետ պէտք է գրել Աստուածածնայ, նաև ի դրոյ լեզու . «Առաջի մեծի դրան մայր եկեղեցւոյն որբոյ Աստուածածնայ» . Բ. երես 175 : Ըստ այսմ Գիւնիւնիւն աշխարհ

հիկ բառն ալ բարձրացած է մինչև յաղնուականութիւն հին հայերէնի. «Սնառակ ինչ է գինի, և խռովալից ինչ գինովութիւն». Գ. երես 73:

8. De plus fort en plus fort. Ո՞վ կ'ուզէ ուսանիլ Սն-կանիմ չէզոք բային ներդործական ձևն. թող դիմէ առ Տ. Նուպարեան. «Մեզ էյնեցնուները շատ անգամ մեր լա-ւագոյն բարեկամները կ'ըլլան». Գ. երես 130: Այս էյնեցն-նէ բայն միայն արժանի է իզմիրեան միջանակի 500 բուբ-լիին: Ըստ այսմ կրնայ ըսուիլ երթամ, երկնցնէ. «Այս առաւօտ սպասաւորս վաճառանոց երկնցնէ, բայց ճամ-բան ձիաւոր մը էյնեցնուներ է գինը, և պատգարակով խեղճ մարդը տուն բերին»: — Դպչիլ բայն հետեւեալ կերպով կը լծորդի. Դպչիլ (Բ. երես 168, 222. Գ. 46). մի՛ Դպչիլ (Ա. 127. Բ. 150). Դպչիլ (Բ. 96). Դպչիլ է (Ա. 130). Դպչիլ (Բ. 167): — Ինչպէս գերանուան հոլովումը. եզակի ինք-զինքին, ինքզինքէն, ինքզինքիս, ինքզինքիդ. յոգնակի ինքզինքնին, ինքզինքնուն, ինքզինքնէն:

9. Ի թարգմանութիւնս ի գաղղիականէ յաճախ իգական բառի պէտք կը զգացուի: Տ. Նուպարեանի հետեւեալ ի-գականներն կը յանձնարարեմ առ հասարակ թարգման-չաց. Ժտուհի (Ա. 30), հետաքրքիր կին. — Բրձուհի (Բ. 30, 47, 200), քրձազգեստ կին. — Փակելուհի (Բ. 47), արգելական կին. — Կալանուհի, Բանտուհի (Բ. 172, 177, 181), կալանաւոր կին. — Մանկուհի (Բ. 193), աղջիկ. — Առիւծուհի (Բ. 198), մատակ առիւծ. — Մեղուհի (Բ. 198, 211), մեղաւոր կին. — Պակչուհի (Գ. 15), պակչոտ կին. և այլն, և այլն:

Բ. Քանի թի հայերէն բառեր. — 1. քահքահ. «ըսաւ մեծա-ձայն քահքահովը». Ա. 65. — «քահքահներու որոտում». Ա. 19, Բ. 83. — «քահքահի շփնդ». Ա. 161. Բ. 132. — «սուր քահքահներ». Ա. 102, 106, 116. — «մեծ քահ-քահներ». Գ. 14. — «քահքահը ձգել». Ա. 20, 53, 159. Բ. 79, 116, 149. Գ. 49, 170: Ես ալ որոտումք քահքահ մը կը ձգեմ, և կ'անցնիմ յաջորդներուն:

2. Refrain բառին հայերէն կը գրուի Նաքարաթ, Ա. 189. Բ. 60, 131, 135, մինչեւ Հ. Սրապիւն իմինեան

իրեւ տաճիկ բառ կը նշանակէ հաշարի ի բառն Refrain.

3. Massepain բառին հայերէնն է Պաքլավա. «Սուրբ Յովհաննու տօնի պահանջներ». Բ. 12:

4. Moustache, հայերէն Պեխ. «Պեխերը ուրել», Բ. 72, 143. — Սպիտակապեխ (!!!) կաւատուհի, Բ. 134. — Պե-խաւոր (!!!) կատու. Բ. 141:

5. Faire signe հայերէն կ'ըսուի Նշմայր բնել, Բ. 76, 89: Անշուշտ Նշմայր բառը քիչ մը խանգարելով տաճիկն ըս-տեղծած է զիւրն էլմար էլմար:

6. Intrépide fatuité հայերէն կը թարգմանուի «Զէլէկ անվեհերութիւն» (ընդէր ոչ «Սնվեհեր զէլէկութիւն»). Բ. 78: Մարդ որչափ բան կ'ուսանի երբ կը կարդայ Նուպա-րեան Նոյր-Տաճը:

7. Cul և Fond բառերն (ընթերցողներէս ներումն կը խնդրեմ) հայերէն կ'ըսուին Տիպ. «Ահա կարեկցութիւն մ'որ այնչափ տեղն է՝ որչափ վետուր մը խողի մը տիպը». Բ. 79. — «Հնձանի տիպ ունեցող խոնարհ խոռոչ մը». Բ. 178. (ընտղիրն. un cul de basse fosse à fond de cuve): Ուրեմն զVénus Callipyge պիտի կոչենք Վենուս Գեղա-տիպ. այնպէս չէ՞, վարպետ Նուպար: Ի՞նչպէս կը վայրեն իրարու քով «խողին տիպն» և «զիրուկ պուտերն»: Վահ, Հիւկոյ. վահ, Հոմեր:

8. Se mettre à genoux հայերէն կ'ըսուի ծունկ չոքել, և կատարեալ եզակի երրորդ դէմք «ծունկ չոքեց». Գ. 48: — Խեղացի խեղարն որ նոյնպէս «ծունկ չոքել» կը գրէ, անշուշտ այս անգամ ևս հաշարի պիտի կոչէ զիս: Հեղ-նութիւնն զօրաւոր զէնք մ'է երբ հեղնողն կը խօսի յա-նուն գիտութեան. բայց խեղարն գրածներն ցուրտ խեղկա-տակութիւնք են, և լեզուաբանական խնդիրք ոչ կը քնն-նուին և ոչ կը լուծուին խեղկատակութեամբ: Խեղարէն չի պահանջուիր որ «անտիպ ձեռագիրներ» կարդալու վառնէ իւր թանկագին ժամանակը. «տպեալ քերականութիւն» և «տպեալ բառագիրք» բաւական են իրեն, որպէս զի թէ՛ ներդործական բայերուն խնդրաւորութիւնն ուսանի և թէ՛ բառից ուղղագրութիւնը:

Յիշեմ և զհետագայսդ .

Bas-côtés. Եկեղեցւոյ ցած կուշտեր (Ա. 142) կամ խոնարհ կողեր (Գ. 17) :

Bouge. Աղխախոյ (Բ. 144) :

Chiffonnier. Գրգլեաժողով (Բ. 90) :

Crayère. Գաճափոս (Բ. 37) : Տ. Նուպարեանի համար Գաճ (Gypse կամ Plâtre) և կաւիճ (Craie) նոյնանշան են :

Creux de la main. Ձեռքի գոգ (Ա. 124) :

Déchirant. Աղէյօշ (Բ. 39, 51, և այլն) . Սրտայօշ (Բ. 48) :

Diacre en dalmatique. Սպասահանդերձ սարկաւազ (Բ. 215) . — Sous-diacre. Փոխ-սարկաւազ (Գ. 71) :

Échelle. Եշնարան (Ա. 17, և այլն) :

Épaule. À puissantes épaules. Մեծուս (Ա. 46) , À larges épaules. Լայնուս (Բ. 150) : Մեր տղէտ նախնեաց լեզուաւ Անուս և Նորուս բոլորովին ուրիշ բան կը նշանակեն . իսկ լայն կամ մեծ ուս ունեցողին՝ նոյն տղէտ նախնիք ըսած են թիկնեղ , թիկնաւէտ , Լայնաթիկունք :

Inutilité. Անպէտքութիւն (Գ. 6) :

Manteau de cheminée. Կրակարանի ցցումամաս (Բ. 71) :

Moulin à eau և Moulin à vent հաւասարապէս Զաղացք է Տ. Նուպարեանի համար , մինչդեռ ԺԲ դարու նախնիք Զաղաց բառն հնարած են յատկապէս Moulin à eau ըսելու համար , իսկ արդիք ստեղծած են Հողմաղաց որ կը նշանակէ Moulin à vent. նախնեաց Աղօրի բառն թուի թէ անասնոյ կամ մարդու միջոցաւ դարձած մեքենայն է : Ուր Հիւկոյ կը գրէ Aile de moulin, Տ. Նուպարեան կը թարգմանէ “Զաղացքի թև” (Գ. 9, 89) , փոխանակ “Հողմաղացի թև” . իսկ ուր կը գրէ Roue de moulin, Տ. Նուպարեան կը թարգմանէ նոյնպէս “Զաղացքի թև” (Գ. 50) , փոխանակ “Զրաղացի անիւ” :

Ouragan. Ուրուական (Գ. 9, 144) : “Յուսահատութեան այս ուրուականս իր հոգւոյն մէջ ամեն բան արմա-

տաքի կը խէր” . — “Ամէն կողմէ ուրուականի մը նման մոլեգին աղաղակներ լսուեցան” :

Pronostic. Նախ-ախտ-դատում (Բ. 202) :

Regarder fixement. Ակնայեռ նայիլ (Բ. 217, Գ. 77) :

Spectre solaire. Մութ-սենեկի-մը-պատին-վրայ-հաւաւածակողմով-բեկբեկած-լուսոյ-շառաւիղներ (Ա. 144) : Երկու բառի դիմաց ի՞նչ բառ : Այսպիսի ճարտար թարգմանչի մը ֆրանսերէն-Հայ աշխարհիկ բառարանն իրապէս “հորձակաւապէս պիտի դիւրացնէ” զթարգմանութիւնս ի գաղղիականէ :

Գ. Բան Գ. “ղլխաւորութեան յետք” . — 1. Տ. Նուպարեան միշտ կը գրէ “կրողին երթալ” (Ա. 24, 26. Բ. 135. Գ. 39, 73, 75) . “կրողը տանի” (Ա. 70, 99. Բ. 145) : Ստորին Հայերէնի մատենագրաց ուղղագրութիւնն է Գրող . “Ան քաղաքն որ դուռն մըտնուս էրդին ձայնըն չի հասնի” . Տաղ սիրոյ . — “Թող բաժին լինի էրդին” . անդ . — “Այս աստընուորիս վերայ երկու բան ողորմ ու լալի , Մէկ որ սիրոյ տէր լինի , մէկ որ դայ էրդին ու տանի” . անդ . — “Անդուր լանքսպառ եկեալ անէրդ հոգիս կու տանի” . անդ : Ահաւասիկ Գրող բառին ստուգաբանութիւնն . “Հին Հայոց կարծիքով աստուածների հօր Արամազդի կողմից ուղարկուած մի անմարմին ոգի կար երկրիս վրայ , որի պարտաւորութիւնն էր մարդկերանց վրայ հսկել , և նրանց բարի ու չար գործքերը կենաց էրէ մէջ էրէ և Այս ոգին հասարակ անունով կոչվում էր Գրող . իսկ քուրմերը Արամազդի Գրող էին անուանում նրան և հաւատացնում էին ժողովրդին թէ մարդկերանց մեռնելուց յետոյ , հոգիները առնում տանում է Արամազդի առաջին , որոնց դատաստանը կենաց էրէ մէջ գրուածներին նայելով կատարվում է Այս ազգային աստուած ազգեցութիւնը մեծ էր Հայոց վրայ , երբե երկիւղի և յուսոյ առարկայ միանգամայն . նրա ազգեցութեան հետքերը մինչև այժմ էլ լեզուի մէջ մնացին : Մէկին անիծելիս՝ սովորական բան է ասել . “Գրողը տանի քեզ . Գրողից սև խաբարդ լսեմ” , (այսինքն մահուանդ լուրը առնեմ)” . Ստեփան Պալասանեան , Պամ . Հայոց գրականութեան (Տփղիս , 1865) , երես 138 : Տես և ի ծանօթութիւնս Վերգիլի Մշակականաց , Գ. տող 499 : Ռամիկն

Կրող կը հնչէ, ինչպէս նաեւ Կրող կարդացող, Կառն, Տառն
կոչէ, ճոր, իրան, և այլն, և այլն :

2. Նշանակութեան արժանի են նաեւ հետեւեալ ուղղա-
գրութիւնքն . Հաշել (շան), Ա. 164. Գ. 14, 21. Հաշող,
Ա. 103. Հաշիւն, Ա. 163. — Տրձակ, Գ. 8, 13, 34, 89,
159. — Գեքերիկ, Ա. 95. Բ. 6. — Գանդուռ, Բ. 36. Գ.
69. — Յափյափել (աղջիկ), Բ. 63. և այլն, և այլն, և այլն :

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ի՞նչ է այս երկայն փննդատութեանս նպատակն : Յու-
ցնել թէ այսպիսի հրաշք թարգմանչի մը բառարանն չի
կրնար գերազանցել քան զիսմ ի մասին Հայերէն լեզուի
հարստութեան և գեղեցկութեան և Գաղղիերէն լեզուի
նրբութեանց, որչափ ալ պարծի, պոռոտայ և կարկաչէ
Տ. Մեսրոպ Նուպարեան : Ահաւասիկ ի միջի կայ Նաբ-Տաճն,
գաղղիերէնի և հայերէնի մեծամեծ սխալներովն և այլան-
գակութեամբք, յորոց ոչ զբնաւն յիշեցի : Այնու ոճով
և գիտութեամբ որով թարգմանեալ է Նաբ-Տաճ, գրեալ
են նաեւ Մեհեհրաբ յողումներն և Ֆրանսերէն — Հայ աշ-
խարհիկ բառարանի Յայտարարութիւնն : 1871 էն ի վեր
Նաբ-Տաճի թարգմանիչն փոքրիկ լարձադոմ մ'անդամ
կրած չէ :

Տ. Նուպարեան նոր բառգիրք մը յօրինել է Գաղղիե-
րէնէ ի Հայերէն . աղտո է մինչև յամպս զայն վերացնել-
լու . բայց երբ շահասիրական գձուձ դիտմամբ իմ բառ-
գիրքս “անպիտան” քարոզելով առանց ցուցմանց՝ կ'ուզէ
“պիտանի” բնծայեցնել զիւրն, այն ատեն կը հասկընայ
թէ որպիսի անձի հակառակորդ կամ մրցակից ելած է
ինք : Էմինեանի բառագրոց թերութեանց վրայ խօսիլս ի-
րաւունք չէր տար Տ. Նուպարեանի որ ինք ևս իմ բառա-
րանս թերի հուշակէ : Եթէ յետ տասնեութ ամաց ես ևս
հրատարակեմ բառարանիս երկրորդ տպագրութիւնը ա-
ռանց ուղղելու և ոչ մին այն ամէն պակասութեանց զորս
բաղմագէտն Նուպարեան և ուրիշ “ձեռնհաս բանագա-
տներ” նշմարած են իմ գործոյս մէջ, այն ատեն որչափ և

մեղադրուիմ՝ դեռ քիչ է : Սակայն Բառարանս տակաւին
չաւարտած, Բառարանիս ետեւի համառօտ Յաւելումը
տակաւին չտպուած, առանձինն հրատարակելի ընդարձակ
Յաւելումս տակաւին ըյս չտեսած, փող և թմբուկ
զարկ, Տ. Նուպարեան, թէ Նորայրի Բառգիրքն թերի է .
տես թէ կը ներեմ քեզ զայդ չարութիւն : Իմ շիւղերս
ցուցնել կ'ուզես Հայ հասարակութեան . բարի է . չեմ
կրնար արգելուլ զքեզ . բայց նախ և առաջ հանէ՛ քու
աչացդ գերանները, եթէ չես ուզեր որ քաջքեմ զքեզ
հանդերձ գերաններովդ ի ծաղր և ի ծանակ բոլոր աշ-
խարհի :

Յետ այս փննդատութեան՝ յուսայի և փափագելի է
որ Տ. Նուպարեանի արդէն իսկ գանձած 228 ոսկւոյն գու-
մարը բարձրանայ մինչև ի 500 . դոյնչափ դրամով կրնայ
սկսիլ Ֆրանսերէն — Հայ աշխարհիկ բառարանին տպագրու-
թիւնն, և այն ժամանակ վերստին կը խօսիմ և աւելի
ճոխանալով՝ Տ. Նուպարեանի գաղղիագիտութեանն և
հայագիտութեանն վրայ :

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԵԶԱՆԴԱՅԻ

Ստոքհոլմ, 13 Մայիս 1884

2648

6154

6155

6156

6157

2-17-1

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1862210

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1862209

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1862208

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1862207

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1862206

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1862205

20

